

DİN SOSYOLOJİSİ

Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları
The Center for Values Education Press

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN: 978-605-4036-51-6

Sertifika No: 50201

Kitabın Adı:

Din Sosyolojisi

Yazar

Necdet SUBAŞI

Yayın Koordinatörü

Hulusi YİĞİT

Tasarım & Mizanpaj

Rümeysa DOĞAN

Kapak Tasarımı

Cemalettin DEMİROK

Kapak Fotoğrafı

Arif Hüdaverdi YAMAN-Anadolu Ajansı

Baskı-Cilt

Vizyon Basımevi Kağıtçılık Matb. San. Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Orkide Cad.

No:1 / Z Beylikdüzü / İstanbul

Sertifika No: 52098

3. Baskı

Kasım, 2024/2000 adet basılmıştır.

1. Baskı Kasım-2014; 2. Baskı Şubat-2017.

İletişim

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyyat.com.tr siparis@ensarneyyat.com.tr

DİN SOSYOLOJİSİ

Dr. Necdet SUBAŞI

İstanbul, 2024

Dr. Necdet Subaşı (Artvin, 1961).

Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi'nde ilahiyat eğitimi aldı. Doktorası Din Sosyolojisi alanındadır (1995). Akademik çalışmalarını Yüzüncü Yıl, Muğla ve Gazi Üniversitesi'nde sürdürdü. Değişik zaman aralıklarıyla bulunduğu beş Avrupa ülkesinde Euro İslam -Fransa'da Türk Göçmenler: Din, Kimlik ve Entegrasyon Sorunları- (2004-2005) ve Referans Grupları -Avrupa'da Türkler Dinsel Organizasyonları, Söylem ve Tasavvurları-, (Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya ve Avusturya) (2006) başlığı altında iki projeyi yönetti. Yanı sıra Subaşı DİB bünyesinde gerçekleştirilen Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine -Laik Cumhuriyette Sürdürülebilir Din Politikaları-, (2006) başlıklı raporunu hazırladı. Ayrıca geniş katılımlı (26.000 kişi) bir düzeyde sürdürülen Türkiye'de Dini Hayat Araştırması'nın da raporlamasını tamamladı. (2014) 60. T.C. Hükümeti'nce başlatılan "Alevi Açılımı"nda genel koordinatör olarak görev ve sorumluluk üstlendi (2009-2011). Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Strateji Geliştirme Başkanı olarak görev yaptı (2011-2015). 2015 yılında atandığı Başbakan Başdanışmanlığı görevini hâlihazırda MEB danışmanı olarak sürdürmektedir. Subaşı on yılı aşkın bir süredir devam eden ve lisansüstü öğrencilerin katılımıyla sürdürülen Türkiye Okumaları grubunun yanı sıra 2020 yılından itibaren tüm dünyayı kuşatan covid-19/koronavirüs salgın sürecinde dijital düzeyde devam eden Karantina Sohbetleri'nin de daimî moderatörlüğünü yapmıştır.

Türk Aydınının Din Anlayışı (Yapı Kredi, 1995; Otto, 2016), Kutsanmış Görüntüler (Nehir, 1999), Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme (Vadi, 2003; Kopernik, 2018), Gündelik Hayat ve Dinsellik (İz, 2004, 2018), Ara Dönem Din Politikaları (Küre, 2005; Tezkire, 2017), Alevi Modernleşmesi (Kitabiyat, 2005; Timaş, 2012; Mahya 2019), Sınırları Yoklamak (Ötü-

ken, 2007), Alevi Çalıştayları Nihai Raporu (Devlet Bakanlığı, 2010), Din Sosyolojisine Giriş (Dem, 2014, 2020), Din Sosyolojisi (Dem, 2014, 2017), Dinî Sosyaliteler (Tezkire, 2014), Yaz Dediler Ânı (Otto, 2015, 2016, 2017). Zamanın Behrinde -Ramazan Hikâyeleri-, (Dergâh, 2015, 2018), Tedâvüldeki Kitaplar (Tezkire, 2015, 2016; Mahya, 2019, 2020), Dışarıdaki Havalar (Hece, 2016), Gerisi Hikâye (Otto, 2016, 2017), Söz Uçar Sızı Kalır (Otto, 2017, 2017), Biz Dışarıda Kalanlar, (Büyüyen Ay, 2017), Gelince Söylerim (Otto, 2018), Adını Sonra Koyarız (Otto, 2018), Sosyoloji Günlükleri (Mahya, 2018, 2020), Kamusal Maneviyat (Mahya, 2018), Sorusunu Bulan Cevaplar (Mahya, 2018), Mahir Zaman'la Yakaza Halleri (Mahya, 2020), Bir Güzel Yorulduk (Mahya, 2020), Dilaltı (Maarif Mektepleri, 2020), Derdimiz Hayat -Etnometodolojik Fragmanlar- (Mahya, 2020), Evrengiz -İçerideki Havalar- (Mahya, 2021), Mişa Kitabı (Dergâh, 2021), Karantina Sohbetleri (Ed., Mahya, 2021), Türkiye Okumaları -Gündelik Hayatın Yapıları- (Ed., Mahya, 2021), Yaklaşınca Haber Ver (Mahya, 2022) ve Türkiye Okumaları-Kamp Kayıtları, Mogan 2023- (Ed., Mahya, 2024) yazarın başlıca çalışmaları arasında yer almaktadır.

Necdet Subaşı "Aramızdaki Kelimeler" adıyla bir televizyon programı yapmaktadır.

Necdet Subaşı'nın aldığı ödüller arasında TUBA Teşvik Ödülü (2008), Sıtkı Koçman Vakfı Araştırma Ödülü (2010), ESKADER Edebiyat Ödülü (2015) ve TYB (Türkiye Yazarlar Birliği) Edebiyat Ödülü (2018) yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Bölüm I: Din ve Toplum İlişkileri	
1. Din Kavramı	21
2. Din ve Sosyal Gerçeklik	32
3. Türkiye’de Din Gerçeği	40
Bölüm II: Din Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi	
1. Toplum Bilimleri ve Sosyoloji	47
2. Kurucu Din Sosyologları	54
3. Çağdaş Gelişmeler	67
Bölüm III: Din Sosyolojisinin Temel Konuları, Amaç ve Yöntemleri	
1. Temel İlgili Alanları	80
2. Amaçlar	86
3. Yöntem ve Teknikler	91
Bölüm IV: Türkiye’de Din Sosyolojisi Çalışmaları	
1. Kök Arayışları	114
2. Din Sosyolojisi Araştırmaları	117
3. Açıklamak ve Anlamak	123
Bölüm V: Örgütlü Yapılar ve Dini Rehberlik	
1. Âlim ve Ulema	135
2. Dinî Gruplar	143
3. İmam, Cemaat, Ümmet ve Millet	149
4. Mezhep, Tarikat ve Meşrep	160
5. Ekoller, Mekânlar ve Dinî Kadrolar	166
6. Dinî Hareket Kavramı	179
7. Yeni Dinî Hareketler	185
8. Sivil Din	192
Bölüm VI: Din ve Toplumsal Kurumlar	
1. Toplumsal Yapı	201
2. Toplumsal Tabakalaşma	215
3. Toplumsal Değişme	235
Bölüm VII: Din ve Toplumsal Kurumlar	
1. Aile	263
2. Eğitim	269
3. Kültür	272
4. Hukuk	275
5. Ekonomi	278
6. Siyaset	283
7. Ahlak	287
Bölüm VIII: Modernleşme ve Din	
1. İslam ve Modernleşme	296
2. Türk Modernleşmesi	306
3. Laiklik ve Sekülerleşme	313

Bölüm IX: Kutsal Tarihin Dinî Sosyolojisi	
1. Kutsal ve Tarih	331
2. Kutsal Tarih	334
3. Din Sosyolojisi-Dinî Sosyoloji Ayrımı	339
Bölüm X: Din ve Devlet İlişkileri	
1. Yapısal Süreklilik	347
2. Paradoksal Değişim: Kargaşa ve Denge	351
3. Gerilim Noktaları	360
4. Diyanet İşleri Başkanlığı	362
Bölüm XI: Gündelik Hayatta Din ve Dinsellik	
1. Tanımlamalar ve Yeni Dindarlık Formları	375
2. Tipolojiler	380
3. Geleneksel Dindarlık	382
4. Cumhuriyet ve Dindarlık	385
5. Gündelik Hayatın Dönüşümü	390
6. Yeni Tipolojiler	392
Bölüm XII: Reformasyon ve Din	
1. Reformasyon Düşüncesi	398
2. Tecdid, İhya ve İslah	400
3. Uyanış ve Yeni Arayışlar	405
4. Dinde Reform: Niyetin İmkânları	419
Bölüm XIII: Statü, Karizma ve Dinsel İtibarın Göstergeleri	
1. İtibar Farklılaşmaları	430
2. Karizma, İtibar ve Dinsellik	432
3. Şark Modernleşmesi: Din, Gelenek ve İktidar	436
4. Devamlılık ve Derin Dindarlık: Göstergeler	440
5. Şeyh: Dinsel İtibarın Klişeleşmesi	445
6. Seyyit: İmtiyazlı Dinî Soyluluk	453
7. Molla: Manevi Bilgi ve İktidar	458
Bölüm XIV: Gelenek ve Modernlik Arasında Alevilik	
1. Aleviler: Yeni Varoluşsal Temalar	467
2. Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Geçiş	469
3. Hafıza Tazeleme ve Talepler Kataloğu	470
4. Yeni Arayışlar ve Toplumsal Talepler	472
Bölüm XV: Küreselleşme ve İslam Dünyası	
1. Küreselleşme Kuramı	487
2. İslam Dünyası Kavramı	493
3. Siyasi ve Kültürel Kargaşa	500
4. Medeniyetler İçi Çatışma	502
Kaynakça	508

ÖNSÖZ

Dinin toplumsal yapı içindeki yeri sosyal bilimciler arasında her zaman akademik bir ilgi ve merak konusu olmuştur. Bununla birlikte Din Sosyolojisi bu bağlamda ortaya çıkan temel problemler üzerinde yoğunlaşan yeni bir disiplin olarak henüz yeterince tanınmamakta ve hakkıyla bilinmemektedir.

Dinin toplumsal yapının tasarımı, tanzimi ve içeriklendirilmesinden başlayarak onun işleyiş, sembol ve göstergelerine kadar uzanabilen etkileri günümüzde özellikle modernleşme süreçlerinde derinlemesine sorgulanmakta; yer yer yüklendiği birbirinden farklı rollerle de irtibatı kesilmeye çalışılmaktadır. Laiklik ve sekülerlik tartışmalarında öne çıkan problemler genellikle dinin geleneksel statü ve rollerinin gözden geçirilmesine yöneliktir.

Bu çalışma Din Sosyolojisi alanında farklı bir okuma ve değerlendirme yapma arzusunda olanlar için mütevazı bir giriş denemesi olarak görülmelidir. Türkiye’de bu alanda oluşmuş hatırı sayılır bir literatürden söz etmek mümkündür. Bu çalışma, söz konusu girişimlere sadece bir katkı olma iddiasını taşımaktadır.

Bu tür kitaplar, alanın sınırları, içeriği ve yönelimleri hakkında bilgi verici niteliklere sahip olsa da bu çalışmaların tek başına yeterli olabileceğini söylemek güçtür. Örneğin Türki-

ye gibi dinî hayatın bireyin kişisel dünyasıyla sınırlı olmaksızın daha geniş bir çerçevede var olduğu ve etki yarattığı toplumlarda Din Sosyolojisinin yeri ve önemi daha da önem kazanmaktadır. Dinin geleneksel ve modern bağlamlardaki toplumsal niteliği hakkında çeşitlenmiş bilgi dağarcığının her şeyden önce disipline edilmesi gerekir. Toplumsal düzeyde dinin değer ve itibarını sıradışı ilgilerle ya da fantastik yorumlamalarla ele almak yerine mevcut durumu geçmişten bugüne değişen bütün boyutlarıyla birlikte ele almak daha uygun olacaktır. Kuşkusuz oldukça büyük bir emek isteyen bu ilginin sürdürülmesi için her şeyden önce sosyolojik bir bakış açısına ve bu bakış açısını temellendirebilecek ölçüde teorik müktesebata hâkim olmak gerekecektir.

Dinin toplumsal formasyonu tek taraflı işleyen bir süreçle açıklanamaz. Burada karşılıklılık oldukça belirleyicidir. Din Sosyolojisi alanında öğrenme çabasıyla gayret gösterenlerin öncelikle hem dine hem de sosyolojiye aynı derecede dikkat kesilen bir yoğunluk ve hevesle yaklaşmaları gerekir. Bu da her şeyden önce disiplinlerarasılığa açık olmayı, nesnel olmakta ısrarcı olmayı ve bilginin farklı metodolojilerle şekillenen biçimlerine eleştirel düzeyde kalmak şartıyla yönelmeyi zorunlu kılmaktadır.

Din Sosyoloğu sadece kendi sahası içinde kalan metinlerle sınırlı kalmaksızın ilgili sahanın dayandığı dinî ve kültürel envanteri de kültürel ve entelektüel zemini de aynı derinlikte okumayı göze alması gerekir. Bunun için de zihniyet yapılarından başlayarak verili alan hakkındaki literatürü özenle takip etmesi ve mevcut tezleri tartışarak ilerlemesi gerekecektir.

Bu çalışma, bizim hane halkı için hayırlı sayılabilecek bir mecrada, sevgili kızım Sevingül Elif dünya evine girerken yazılmaya devam ediyordu. Ona ve aramıza katılan biricik eşi Engin'e ömür boyu mutluluklar dilerim. Hayatın olağan

işleri arasında boş vakitler kollanarak ortaya çıkan bu çalışma sahaya onca aradan sonra yeni bir giriş yapan benim için de bir sürpriz olarak görülebilir.

Her kitabın olduğu gibi bu kitabın da telafisi imkânsız sıkıntıları, eza ve cefası olmuştur. Eğer bütün bunlardan geriye bir sitem kaldıysa onu da karşılamaya hazırım. Sevgili yol arkadaşım Ayla, cancağızlarım Sevingül Elif, Meryem Esra ve Ali Burak haklarını helal etsinler. Metinleri son okumalarında çok sevdiğim eski ve yeni öğrencilerimin bitmek bilmeyen desteklerini görmek bana emsalsiz mutluluklar yaşatmıştır. Onları, verdiğim sıkıntıya kendilerini ortak etmek sizin her daim sevgiyle anmak ve hiç unutmamak isterim.

Başarı dilekleriyle.

Ankara Eylül 2014

Dr. Necdet Subaşı

3. BASKIYA ÖNSÖZ

Bir eserin yeniden basılması, sadece bir güncelleme değil, aynı zamanda o eserin zamana karşı dayanıklılığının bir sınavıdır. Metin, her yeni baskıda okuyucunun ve dönemin getirdiği yeni sorularla yeniden biçimlenir; bu süreçte yazar da düşüncelerini hem derinleştirir hem dönüştürür. Din Sosyolojisi'nin bu yeni baskısı, yayımlandığı günden bu yana geçen on yılın toplumsal, bilimsel ve entelektüel birikimlerinin izlerini taşır. Her satır, dinin toplumsal yapıdaki çok katmanlı ve dinamik rolünü daha geniş ve derin bir perspektifle ele almak için yeniden yazıldı.

İlk baskı, dinin toplumsal işlevlerine dair bir başlangıç niteliğindeydi; ancak geçen zaman, bu başlangıcın ne denli kapsamlı bir yolculuğun ilk adımı olduğunu ortaya koydu. Modernleşme, sekülerleşme ve küreselleşme gibi süreçler, din sosyolojisinin kavramsal sınırlarını genişletti, yeni sorular ve yaklaşımlar doğurdu. Bu bağlamda, kitabın yalnızca güncellenmesiyle yetinilmeyip, mevcut teorik çerçeve genişletildi ve bazı bölümler tamamen yeniden yazıldı. Dinin toplumsal yapılar

üzerindeki etkilerine dair daha derinlemesine tartışmalar, yeni eklenen bölümler ve kavramsal açılımlar ile güçlendirildi.

Yeni baskının en önemli özelliklerinden biri, din ve modernleşme ilişkisine daha geniş bir yer verilmesidir. Türkiye'nin modernleşme süreci, yalnızca yerel bir deneyim olmaktan çıkarak küresel dinamiklerle şekillenen bir dönüşümün parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin sekülerleşme ve laiklik deneyimi, dinin toplumsal yapıdaki rolüne dair yeni yorumlarla zenginleştirilmiştir. "Dinî Hareketler" ve "Sivil Din" gibi yeni kavramlar, dinin toplumsal yapılar üzerindeki çok katmanlı etkilerini daha derinlemesine analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Özellikle İslamî hareketler ve siyasal İslamcılık hakkındaki yeni söylemler, İslam dünyasındaki güncel gelişmeleri küresel bağlamda ele alarak daha bütünlüklü bir perspektif sunmaktadır.

Metodolojik açıdan da kitap, disiplinlerarası yaklaşımların kaçınılmazlığını vurgulamakta, dinî liderlikten dinî mekânların sosyolojik analizine kadar geniş bir yelpazede yeni sorulara cevap aramaktadır. Dinî yapılar ve pratiklerin karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelendiği yeni bölümler, bu disiplinin çok boyutlu doğasını daha net ortaya koymaktadır. Disiplinlerarası genişleme ve metodolojik yenilikler, kitabın hem akademik derinliğini artırmış hem de sosyolojinin güncel tartışmalarına katkıda bulunmuştur.

Son on yılda dinin toplumsal rolüne yönelik artan ilgi, din sosyolojisi alanındaki çalışmaların da hızla evrilmesine yol açtı. Bu yeni baskı, dinin modern dünyadaki karmaşık

ve dinamik işlevlerini anlamak isteyen okuyucular için yalnızca bir başvuru kaynağı değil, aynı zamanda disiplinin en güncel tartışmalarını yansıtan kapsamlı bir metin olmayı hedeflemektedir. Din, toplumsal yapılar içinde sürekli değişen ve yeniden yorumlanması gereken bir olgudur; bu eserin, okuyucusuyla birlikte o değişimi kavrayan bir düşünsel yolculuğa kapı aralamasını umuyorum.

Bu baskının hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, kitabın din sosyolojisi alanına ve din-toplum ilişkilerini anlamaya yönelik akademik çabalara katkıda bulunmasını temenni ederim.

Ankara, Eylül 2024

Dr. Necdet Subaşı

